
Weiler Árpád

ÜNNEPI BESZÉD

a Magyar Építészek Szövetségének centenáriumán

2002. október ... án a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében, egykori megalakulásának színbélyén ünnepelte meg fennállásának századik évfordulóját a Magyar Építészek Szövetsége. Görgy Gábor kulturális miniszter üdvözlő szavai az építész hivatás társadalmi megbecsülésének szükségességéről szóltak. A miniszter ígéretet tett arra, hogy hivatali munkája során mindent meg fog tenni az építészet presztízsének emelése, konkrétan a Magyar Építészeti Múzeum kiállítási helyének biztosítása érdekében.

A Szövetség háború utáni újjáalakításában részt vett alapító tagok köszöntés után Makovecz Imre üdvözölte az ünnepi ülés résztvevőit. Az alábbiakban közöljük a Szövetség elnökének beszédét, amelyet Keserü Katalin Lechner Ödönnek, a Szövetség első elnökének életművét méltató előadása követett.

*Miniszter Úr! Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Pályatársaim! Barátaim!
Kedves vendégeink!*

A Magyar Építőművészek Szövetsége születésének 100. évfordulóján, e felemelő ünnepen, tisztelettel köszöntöm Önöket.

A mai tiszteletadás mottójául József Attila versciklusából, az *Eszméletből* választottam a gondolatot:

*Csak ami nincs, annak van bokra,
Csak ami lesz, az a virág, ...*

1902 tavaszán 24 építész Lechner Ödön vezetésével megalakította a Magyar Építőművészek Szövetségét azzal a szándékkal, hogy az az összművészet élenjáró ágának, az építőművészetnek szándékait és hatását a társadalom számára nyilvánvalóvá tegye. A szövetség célja a képzőművészet egyik ágának tekintett építőművészet intézményes megismertetése volt, valamint annak a felismerésnek az elősegítése, hogy az építőművészet szellemi alkotó ereje a tárgyiasuló nemzeti vagyion részeként hatalmas erővel és erkölcsi tartással bír. Lechner Ödön, Kosztolányi Kann Gyula, Márkus Géza, id. Bobula János, Jakab Dezső, Spiegel Frigyes, Grünwald Mór, Komor Marcell, Bálint Zoltán, Quittner Zsigmond, Jámbor Lajos, Vágó László, Almási Balogh Lóránt, ifj. Lovag Bobula János, Jónás Dávid, Sebestyén Arthur, Messinger Alajos, Leitersdorfer (Lajta) Béla, Mezey Sándor, Károlyi Lajos, Vidor Emil, Vágó József, Somló Emil, Steinhardt Antal vállalkozásának hatását csak ma tudjuk felmérni.

Európa és Magyarország a századelőn a különböző művészeti tendenciák és áramlatok szövevényében élt,

amelynek elindítója az 1867-es párizsi és az 1873-as bécsi világiállítás volt, melyet aztán követett az 1885-ös magyar országos kiállítás is. A porosz-francia háborútól az első világháborúig terjedő fejezet egyszerre volt az önálló nemzetkarakterek, a historizáló népmítosz, a szabadság, mint felismert szükségszerűség megjelenésének időszaka.

Ez volt az egyik oka a fenti körülményeket nyomatékkal képviselő *építészeti* társadalmi elismertségének.

Hogy megértsük az építőművészet fontosságát a századelőn – hozzáteszem: *most az ezredelőn* –, egy gondolatot kell felvetnem: az 1848 táján indult preraffaelita mozgalomban kristályosodott ki az a felfogás, hogy a művészet nem csupán esztétikai, hanem társadalmi értékek hordozója is. Az élet egységét hirdető szemlélet, mely a munka értékét a létrehozás módjától eredeztette, a mai ipari struktúrák előhírnöke volt.

A mai alkotások hatalmas anyagi és szellemi koncentrációja mögött egy társadalmi megegyezés lapul: csak a szellem igazolhatja az áldozatokat. Az anyagi, időbeli és térbeli áldozatokat. Ez a szellem az építészetben, helyesebben az *építőművészetben* ölt testet.

Gondoljunk vissza Budapest felépítésének hősi időszakára, amikor 100 000 lakosú kisvárosból hatalmas metropolis lett a maga 1 000 000 lakójával. Kiépült a Nagykörút, a Sugárút a kontinens első földalatti vasútjával, Ybl Miklós, Steindl Imre, Lechner Ödön középületével, a Vámházpalotával, az Operaházzal, a Parlamenttel és a Halászbástyával, a Postatakarékpéztárral és a körút elegáns polgári bérházaival. Ez együtt járt a szellem területén az Eötvös féle 1868-as oktatási törvénnyel, az ingyenes népoktatással. Ezidőtájt elképzelhetetlen lett volna, hogy az építészet és a művészet külön értelmet nyerjen.

Szeretném leszögezni, hogy itt most nemcsak Lechner Ödön hatalmas egyénisége előtt tisztelgünk, hanem egy olyan általános és egyben nemzeti felfogás előtt, amely világosan kimondja: az építészet az alkotó ember produktuma. Nem hozza létre és nem is tartja életben sem jelszó, sem ideológia. Nem szolgál idegen hatalmat és rejtett szándékot. Az építészet nem eszköz és nem következmény. Az építészet soha nem lehet kereke a talajt veszített érvényesülésnek és a kényszeres alkotóvágynak.

Az elmúlt 100 év elméleti folyamatait megismerve kapunk képet arról, miként kíván megfelelni a kitűzött célnak az építészeti lét, milyen stílári eszközöket használ fel a cél érdekében.

A népművészet, mint a kultúrharc eszköze egyaránt jelen volt a Tulipán-mozgalomban, Malonyay Dezső, Kós Károly munkáiban, Koronghi Lippich Elek pátoszos írásaiban. Megjelenik Ady Endre keleties verseiben, Iza-

bella főhercegnő 1912-ben rendezett matyóbálján, vagy a Gödöllői művésztelep tevékenységében.

Az új, szebb világ és tartalmasabb élet eszménye tehát sok művészeti csoportnak vált céljává.

Remsey Ágnes írja a *Nagyobb mozdulatban*: „... művészek Ők, akik szakítani akarnak a régivel, kivonulni mindabból, ami nem akar változni, ami megrögzötten tartja magát, holott ideje lejárt.

Demonstráció a jövő érdekében, de még nem a jövő. Menekülés a régi rend merevségéből, nem ismerve az újat. Már nem a régi, és még nem az új. Ilyen állapot nem tartható fenn sokáig. Az élet nem tűri meg sokáig az elkülönüléseket. Mihelyt az egész felszívja a részek vívmányait, a részek visszahullanak az egészbe, mert csak a teljesség örök. Így volt ez Óvelük is. Szükség volt kovászra, hogy új kenyér sülhessen a világ asztalára, s erjedtek olyan lelkek, akikből kitelik majd a világ kovásza. Szükségesek voltak, szerepük gyönyörű, de amikor megsül a kenyér, ki tálaltat magának kovászt vacsorára?”

Lechner Ödön, Kós Károly, Árkay Aladár, Lajta Béla, Medgyaszay István, Csontváry Kosztka Tivadar, Bartók Béla, Kodály Zoltán és alkotótársaik törekvése a nemzeti művészet létrehozására kezdetben eredményes volt. De a Monarchia összeomlása után megjelennek a plebejus demokratikus mozgalmak és a polgári radikalizmus.

„Az utak elválnak” – írja Fülep Lajos. Színpere lépnek a festészetben a Nyolcak, az építészetben létrejön a Bauhaus. A kultúrközpont szerepét Párizs helyett Berlin veszi át. Megjelenik az expresszionista dráma, Max Reinhard, a filmművészetben Fritz Lang, a zenében Mahler és Schönberg, az építészetben Erich Mendelsohn és Rudolf Steiner.

A Bauhaus jelentősége nem stiláris alapokon nyugszik. A magyar építészet fejlődése szempontjából nemcsak azért jelentős, mert alapító tagjai voltak magyarok is, mint Forbáth Alfréd, hanem azért is, mert a húszas évektől induló hazai iparfejlesztés és konszolidáció, az új megrendelői háttér állami alapokon nyugodott és az új hatalom a történelmi eklekticizmust és historizmust, mint kurzus-építészeti igyekezett saját legitimációja számára felhasználni. Fontos tehát azért, mert bebizonyította, hogy Szegfű Gyula által „neobarokk társadalomnak” nevezett mecénatúra elvárásai ellenére is létezett szuverén építészeti felfogás.

Amíg Alpár Ignác, Sándy Gyula, Hüttl Dezső, Korb Flóris akadémikus hangulatú munkái által formálódik Budapest, ezzel párhuzamosan megjelenik az ifjú, modernista nemzedék Nyíri László, Fischer József, Molnár Farkas és társaik. Új építészeti feladatok keletkeznek, kialakul a városi bérház, új középület-típusok jelennek meg, mint a pénzügyi központok és munkásbiztosító kórházak. Teret nyer a szaksajtó.

Az 1903-ban megjelent *Magyar Pályázatok* c. lap 1907-től *Magyar Építőművészet* néven kerül kiadásra. A *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye* 1918-ig folyamatosan, 1944-ig foghíjasan jelenik meg. A *Magyar Iparművészet* 1896-tól van jelen és Lyka Károly a *Magyar Művészet*-ben rendszeresen publikál. 1933-tól a Szokolai Béla és Zeitler Sándor szerkesztette *Építőmunka* és a Weichinger Károly szerkesztette építészeti szemle, a *Perspektíva* volt jelentős, de mindezeket jelentőségében túlszárnyalta a Bierbauer Virgil szerkesztésében 1928-tól húsz éven át megjelenő *Tér és Forma*.

1951. október 26–28-án került sor a Magyar Építőművészek Országos Kongresszusára, amely első kong-

resszusnak nevezte magát és bizonyos okokból ez igaz is volt. 1945 után új szempontok, új hatalmi struktúrák, új építészeti feladatok keletkeztek. Egy valami nem volt új: az ebbe bekapcsolódó építészeti szakmai ismeretének minősége, az egyetemes építészet felé való vágyódás és a szakmai hagyományokra épülő elhivatottság.

Ebben az ellentmondásban kell látnunk az intézményesítés és a művészet násztáncát. A kongresszus határozatainak megértését nem, de az idáig vezető folyamat megismerését segíti az alábbi eseményeket számbavevő áttekintés, melynek vége a nevezetes építészeti vita.

Az új hatalmi berendezkedés első megnyilvánulása volt, hogy Perényi Imre 1946 augusztusában megindította az *Új Építészet Köre* néven egyesület alakult. Egy év elteltével, 1947. novemberében Darvas József építésügyi miniszter (!) elnökletével a *Munkatudományi és Racionalizálási Intézet* keretében megalakult az *Építéstudományi Központ*. Ennek tanácsa (Borbíró Virgil építésügyi államtitkár, elnök, Fodor Gyula alpolgármester, Michailich Győző műegyetemi tanár) olyan szervezeteket hívott életre, mint a Típustervezési Főosztály vagy a Területrendezési Főosztály.

1948 év júniusában a Munkatudományi és Racionalizálási Intézetből kivált egy új képződmény az *Építéstudományi és Tervező Intézet*. Az új intézet az ország legjobb tervezőinek válogatott csapatával, egész apparátusával kényelmesen belefért a MÉSZ mai székházába. Fél esztendő múlva a 12.270/1948 Korm. sz. rendelet intézkedik három új intézmény felállításáról. Létrejön az ÉTI (Építéstudományi Intézet), az ITI (Ipari Épület Tervező Intézet, igazgató: Rudnai Gyula) és a MATI (Magasépítési Tervező Intézet, igazgató: Perényi Imre). Ezek az intézetek 1949-ben már javában működnek, amikor kapcsolódik hozzájuk a FÖTI (Fővárosi Tervező Intézet, igazgató: Preisich Gábor)

Ebben az évben a változások és változtatások a társadalmi szervezeteket is utoléri. Megszűnik a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete, Építész Szakosztályának elnöke Fischer József volt, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. Januárban megalakult a Műszaki és Természettudományi Szövetség (MTESZ) Magasépítési Tudományos Egyesülete (elnök: Major Máté, alelnökök: Kiss Tibor, Perényi Imre és Gábor László).

Az 1948-ban megszűnt *Tér és Forma* c. lap után megszűnik az *Új Építészet* c. lap is, helyébe lép az *Építés – Építészet*, amelyet a *Magyar Építőművészet* vált fel.

Az 1949. év krónikájához tartozik a MATI megszűnése, és a LAKOTI (Lakóépület Tervező Intézet), a MEZÓTI (Mezőgazdasági Tervező Intézet), a KÖZTI (Középület Tervező Intézet) létrejötte, valamint a vidéki nagyvárosok tervező irodáinak megalakulása. Látható, hogy a politikai vezetés az előre eltervezett beruházói célok megvalósításához nem kívánt a mérnök és építész társadalom önszerveződésére hagyatkozni, legfőképp nem kívánt ellenőrizetlenül hagyni alkotó műhelyeket, és ha még maradtak, önálló elképzeléssel rendelkező építész egyéniségeket.

Az 1951. október 26 reggelén Benkhardt Ágost elnökletével megnyíló Magyar Építőművészek *Első* Országos Kongresszusa nem módosítani kívánta az akkorra már kiépített intézményrendszert, hanem az építészeti vita lezárásával ideológiai munícióval kívánta ellátni a dinamikus fejlődött tervezési ágazatot. Még azt a gesztust is megengedte magának, hogy az újjáalakuló szövetség ne-

vében meghagyta az *építőművészek* elnevezést. Cserébe nem várt mást, mint a szovjet építészeti elmélet átvételét a mindenkori gyakorlatban. Nem idegen ez az építészet történetében, hiszen az építész mindig egy társadalmi csoport vagy személy sajátos és egyben társadalmiasult igényét elégíti ki, ha áttételesen is.

E szándék elbukott az arra érdemesített alkotók belső tartásán és lelkiismeretén, vagy ha tetszik a tehetőségén. Fél száz év távlatából megállapítható, hogy miként valósult meg a magyar építészek kezén ez az irányítani és ellenőrizni szándékolt jövő.

Az emlékezés okán soroljuk fel kik voltak az ötven éve újjáalakuló Magyar Építőművészek Szövetségének vezetőségi tagjai: Bálint János, Benkhardt Ágost, Benkő Péter, Gádoros Lajos, Dr. Gerő László, Hegedűs Béla, Janáky István, Juhász Jenő, Kaesz Gyula, Dr Kardos György, Károlyi Antal, Kovács Zsuzsa, Körner József, Lévai Andor, Lux László, Major Máté, Malecz Erika, Miskolczy László, Nyíri István, Paulovits László, Perényi Imre, Pogány Frigyes, Preisich Gábor, Szelle Kálmán, Tabéry Iván, Weichinger Károly, Weiner Tibor.

A 70-es években a tervező intézetek keretei között kialakult az építészeti kultúra tudományos és elméleti akcióplatformja. Ennek keretében az építészeti stúdiók adtak alkalmat az új áramlatok megismerésére.

A Dr Szendrői Jenő által vezetett Mesteriskola végzett építészei MÉSZ-tagokká váltak. Fialat építészek számára ez a lehetőség egyben a szakmai megbecsültséget és kitüntetést jelentett. Ha a szövetségi tagság lehetőségei mellett annak értékét és jelentőségét is el kívánánk mondani, akkor fel kell említeni azt a társadalmi rangot, melyet a MÉSZ-tagság adott a hivatást gyakorló és színvonalat ápoló szigorú pályatársak szemében. A MÉSZ-tagga érés nem a mindennapi hasznosulás forrása volt, hanem indulás egy hivatás központú életpálya felé.

A mai szervezetnek továbbra is az épített anyagi javak művészi színvonalon való megjelenítése, a tárgyi és szellemi kultúra valóságba történő integrálásának elősegítése, az építőművész munkájának és az általa keletkező eszmei értékeknek mind teljesebb átadása képezi feladatát.

A MÉSZ célja, hogy segítse Magyarországon az építészeti minőség magas szintű megvalósítását, törekedjen arra, hogy az építészet, mint az egyetemes kultúra része mindig társadalmi súlyának megfelelő szerepet kapjon, és az építészet jelentőségének megfelelően képviselje a magyar építészek szakmai-alkotói érdekeit.

A MÉSZ múltjával való szembenézéshez tartozik, hogy nem tudta hatékonyan megvédeni azokat a kollégáit, akiknek művészetét a politikai elit céltalannak vagy veszélyesnek találta. Az elhíresült Tulipán-vitában egzisztenciák mentek tönkre, a tervező intézeti elvárások pedig nem kedveztek a kísérletező kedvnek. Több kiváló egyéniség, elméletileg képzett mester vállalta, hogy állami tervezőirodai alkalmazott nem lesz többé. De meghívott vendégként azonosulni voltak képesek a még tervező vállalati rendszerben dolgozó kollégáik

gondjaival. E stúdiók keretében körvonalazódott már a tömegtermelésbe csapó, mennyiségi szemléletű intézmények működésének lehetetlensége.

Külön kudarc a színházépítés. Történt ugyanis, hogy 1904-ben a kolozsvári új Nemzeti Színház terveit Bécsből rendelte a kormány. A MÉSZ ülésezett e tárgyban. Tisza István miniszterelnökhöz Hauszmann Alajos professzor vezetésével küldöttség ment. Megemlégtették, hogy a tervező kiválasztásakor nem specialistára, inkább építőművészre van szükség, de leginkább pályázatra, melynek költségét Sándy Gyula építész saját vagyónának felajánlásával fedezni kívánja. Megemlégtették, a világ színházépítési gyakorlata példáján, hogy a párizsi Operát a huszonnyolc éves Garnier tervezte. Sempernek első alkotása volt a drezdai udvari színgáz, Ybl Miklósnak első színházépülete a mi Operaházunk. A miniszterelnök kijelentette, sajnálja, de a bécsi cég színházépítő specialista.

Mire vállalkozik a Magyar Építész Szövetsége, mit kell elérnie?

- Képviseli azt az álláspontot, hogy a magyar építészet mindenkor a világ építészetének élvonalában járt. Nem kényszerült sem másodlagos felhasználói, sem kényszerű befogadói szerepre története során. Építészeti korszakok alkotó részesei, az ember épített környezetének szellemi úttörői voltunk és vagyunk.
- Segít felismertetni, amit a mai világ számos országában felismertek, hogy az emberi környezet építészeti kultúrája és annak minősége felbecsülhetetlen eszmei haszonnal párosul.
- Visszaadni az építészeti tervezés, mint szellemi termék értékét és becsületét.
- Deklarálni, hogy az épített örökség védelme és az épített környezet alakítása szorosan összefügg, és a kettő együtt része a kultúrának és a nemzeti azonoságtudatnak, országimáznak.
- Segíteni a MÉSZ kulturális szakfolyóiratának az Új Magyar Építőművészetnek fennmaradását és tartalmas megjelentetését.
- Összefogást és egyetértést teremteni a műszaki értelmiségi lét minden résztvevője között, hogy szűkebb környezetünk és a tágabb világ egyaránt támaszkodhasson ránk oly mértékben, amint elődeink korában ez természetes volt.

József Attila szavait szeretném végezetül idézni ismét:

*Ím itt a szenvedés belül,
ám ott kívül a magyarázat.
Sebed a világ – ég, hevül
s te lelkedet érzed, a lázat.
Rab vagy, amíg a szíved lázad –
úgy szabadulsz, ha kényedül
nem raksz magadnak olyan bázat,
melybe bázúur települ.*